

Η αρχή του Πρωτέα χάνεται στα βάθη των αιώνων. Το όνομά του άλλωστε έχει να κάνει με «τον πρώτο», αυτόν πριν από τον οποίο άλλος δεν υπήρχε, αυτόν που δημιουργήθηκε από το νερό. Βρέθηκε στην Παλλήνη της Χαλκιδικής τον καιρό που ο Κάδμος, σταλμένος από τον πατέρα του, τριγύριζε δω και κει μάταια προσπαθώντας να βρει την αδελφή του, Ευρώπη, που είχε κλέψει ο μεταμορφωμένος σε ταύρο Δίας.

Ο βασιλιάς της περιοχής, Κλίτος, τον συμπάθησε, του έδωσε την κόρη του, Χρυσονόη, για σύζυγο και τον βοήθησε να στήσει βασίλειο στην Βισαλτία της Θράκης. Ο Πρωτέας απέκτησε γιους τον Τηλέγονο και τον Πολύγονο (ή Τμώλο) που όμως σκοτώθηκαν σε μονομαχία από τον Ηρακλή, όταν ο ημίθεος πέρασε από εκεί. Βέβαια, ανάμεσα στον Κάδμο, στου οποίου την εποχή υποτίθεται ότι έδρασε ο Πρωτέας, και στην εποχή του Ηρακλή, μεσολαμβάνουν πάνω από 350 χρόνια αλλά αυτό στη μυθολογία δεν παίζει κανένα ρόλο. Βυθισμένος στην λύπη από τον χαμό των παιδιών του, ο Πρωτέας ρίχτηκε στην θάλασσα να πνιγεί. Οι θεοί δεν το ήθελαν αυτό. Ο Πρωτέας έγινε θαλάσσιος θεός, που μπορούσε να αλλάζει μορφή, όποτε ήθελε. Θα γινόταν υπηρέτης του Ποσειδώνα, φύλακας των κοπαδιών από θαλάσσια ζώα και μάντης που ποτέ δε λάθευε. Θεωρήθηκε ένας από τους τρεις «Γέροντες της θάλασσας» (ο Νηρέας και ο Φόρκυς οι άλλοι δύο), προστάτης των ναυτικών που «ποτέ δεν έκλαιγε, ποτέ δεν γελούσε». Η τοποθεσία, στην οποία προτιμούσε να ζει, ήταν το νησάκι Φάρος, κοντά στις ακτές της Αιγύπτου.

Ο Πρωτέας του Ομήρου

Όταν, μετά την άλωση της Τροίας, ο Μενέλαος επιχειρούσε να γυρίσει με την Ωραία Ελένη στη Σπάρτη, έπεσε σε τρικυμία. Τα κύματα, όπως διηγείται ο Όμηρος στην Οδύσσεια (δ 351-570), τον έριξαν στο νησί Φάρος, μια ανάσα από την Αίγυπτο. Τυραννιόταν είκοσι μέρες εκεί ώσπου τον βρήκε η Ειδοθέα, η κόρη του Πρωτέα (με το ίδιο όνομα υπήρχε και αδελφή του Κάδμου), που τον λυπήθηκε και θέλησε να τον βοηθήσει. Ο πατέρας της είχε μαγικές και μαντικές δυνάμεις. Αν τον ακινητοποιούσαν, θα μπορούσε να τους ενημερώσει για το τι συνέβη στους άλλους αρχηγούς, να τους εξηγήσει τι έπρεπε να κάνουν για να γλιτώσουν και να τους πει, τι τους περιμένει στο μέλλον. Η ίδια τον καθοδήγησε στο τι έπρεπε να κάνει για να μπορέσει να ακινητοποιήσει τον γέροντα, βούτηξε στη θάλασσα κι επέστρεψε φέρνοντας τέσσερα τομάρια φώκιας.

Ο Μενέλαος διάλεξε τρεις από τους συντρόφους του, φόρεσαν κι αυτός κι εκείνοι τα τομάρια φώκιας και περίμεναν. Όταν μεσημέριασε, από την θάλασσα άρχισαν να βγαίνουν φώκιες και να ξαπλώνουν στην ακτή. Ο Μενέλαος και οι δικοί του ξάπλωσαν ανάμεσά τους. Μετά, ήρθε κι ο γέρο Πρωτέας. Μέτρησε τις φώκιες, μαζί και τον Μενέλαο με τους άνδρες του καθώς τους πέρασε κι αυτούς για φώκιες και ξάπλωσε στον ήλιο. Σε λίγο, τον πήρε ο ύπνος. Ο Μενέλαος και οι δικοί του όρμησαν να τον ακινητοποιήσουν. Τον άρπαξαν και τον κρατούσαν σφιχτά αλλά ο Πρωτέας, με το που ξύπνησε, μεταμορφώθηκε σε λιοντάρι. Ο Μενέλαος και οι άνδρες του συνέχισαν να τον κρατούν. Μεταμορφώθηκε σε αγριογούρουνο, τίγρη, νερό, δέντρο. Οι άνδρες με τίποτα δεν τον άφηναν. Απόκαμε και τα παράτησε, ρωτώντας τον Μενέλαο, τι ήθελε να μάθει. Ο Μενέλαος ζήτησε να πληροφορηθεί, τι χρειαζόταν να κάνει για να μπορέσει να γυρίσει στη Σπάρτη. Ο Πρωτέας του είπε πως έπρεπε να βγει στην Αίγυπτο, να ανέβει τον Νείλο και να θυσιάσει εκατό βόδια στους θεούς, οπότε αυτοί θα του έδειχναν τον δρόμο του γυρισμού.

Ο Μενέλαος δεν άντεξε στον πειρασμό και ρώτησε να μάθει, τι γινόταν με τους άλλους ηγέτες που πολέμησαν στην Τροία. Έτσι, έμαθε ότι τον Αία τον είχαν πνίξει ο Ποσειδώνας και η Αθηνά, όταν υπερηφανεύτηκε ότι γλίτωσε σε πείσμα των θεών. Κι ότι τον αδελφό του, τον Αγαμέμνονα, τον είχε δολοφονήσει ο Αίγισθος. Κι ακόμα, ότι ο Οδυσσέας κρατιόταν από την Καλυψώ και παρά τη θέλησή του σε ένα νησί. Κι όσο για τον ίδιο τον Μενέλαο, ο Πρωτέας του προφήτεψε ότι θα κατέληγε στα Ηλύσια Πεδία καθώς, ως σύζυγος της Ελένης, ήταν γαμπρός του Δία.

Ο Πρωτέας του Ηροδότου

Πρωτέας, Αίγυπτος, Ωραία Ελένη και ο αιγυπτιακός βασιλικός τίτλος «Πρόουτι», σύμφωνα με κάποιους ερευνητές, έδωσαν στους ιερείς της Μέμφιδας το υλικό για να διηγηθούν στον Ηρόδοτο την ιστορία ενός τεμένου «του Πρωτέα», μέσα στο οποίο υπήρχε στην εποχή του (Ε΄ π.Χ. αιώνα) άγαλμα «της ξένης Αφροδίτης», της Ωραίας Ελένης όπως σημειώνει ο ίδιος ο ιστορικός. Και αναφέρει ότι ολόκληρη την γύρω από το τέμενος περιοχή την κατοικούσαν Φοίνικες και γι' αυτό την έλεγαν «στρατόπεδο των Τυρίων» (αυτών που κατάγονταν από την Τύρο της Φοινίκης, από όπου ξεκίνησε την περιπλάνησή του ο Κάδμος).

Σύμφωνα, λοιπόν, με τους Αιγύπτιους ιερείς, ο Πρωτέας δεν ήταν θαλάσσιος θεός αλλά βασιλιάς στην Μέμφιδα. Την εποχή εκείνη ήταν που ο Πάρης ξελόγιασε την Ωραία Ελένη,

την έκλεψε, άρπαξε και τους θησαυρούς του Μενέλαου που τότε έλειπε από την Σπάρτη, μπήκε σε ένα πλοίο και ξεκίνησε το ταξίδι για την Τροία. Πλην όμως, τον έπιασε φουρτούνα και τον έριξε στις ακτές της Αιγύπτου. Πάρης, Ελένη και δούλοι βγήκαν στην ξηρά.

Κάποιος ντόπιος πρόφτασε στους δούλους ότι υπήρχε εκεί ένα ιερό του Ηρακλή. Όποιος δούλος κατόρθωνε να φτάσει ως εκεί ικέτης, σε όποιον κι αν ανήκε, ελευθερωνόταν. Πολλοί δούλοι του Πάρη το έσκασαν και κατέφυγαν στο ιερό. Για να είναι σίγουροι ότι δεν θα τους επιστρέψουν στο αφεντικό τους, κατηγορούσαν τον Πάρη ότι έκλεψε την γυναίκα και τους θησαυρούς του Μενέλαου, ο οποίος τον φιλοξένησε.

Ο αρχηγός της φρουράς των Αιγυπτίων, Θώνας, έστειλε στην Μέμφιδα να πουν στον Πρωτέα αυτά που άκουσε. Ο βασιλιάς διέταξε την σύλληψή του Πάρη. Τον έσυραν μπροστά στον Πρωτέα που του ζήτησε να απολογηθεί. Ο Πάρης άρχισε να λέει για την βασιλική γενιά του και την πατρίδα του. Ο Πρωτέας τον ρώτησε πού βρήκε την γυναίκα που είχε μαζί του. Ο Πάρης πήγε να τα στρίψει αλλά ο Πρωτέας τον έφερε σε αντιπαράσταση με κάποιους από τους πρώην δούλους. Η αλήθεια αποκαλύφθηκε. Ο Πρωτέας του είπε:

«Αν δεν θεωρούσα ιερό καθήκον να μη σκοτώνω κανένα ξένο από όσους παρασέρνουν οι άνεμοι εδώ, θα πλήρωνες με την ζωή σου για ό,τι έκανες στον Έλληνα που, βρε αχρείε, ενώ σε φιλοξένησε, πλησίασες την γυναίκα του. Και δεν σου έφτανε αυτό αλλά και την έκλεψες. Κι ούτε αυτό σου έφτανε αλλά σήκωσες και το σπίτι του ανθρώπου που σε φιλοξένησε και μας ήρθες εδώ».

Κι έβγαλε την ετυμηγορία: Η Ελένη και οι θησαυροί θα έμεναν στην Αίγυπτο ώσπου να πάει ο Μενέλαος να τους παραλάβει. Ο Πάρης και οι δικοί του είχαν διορία τρεις μέρες για να φύγουν από την χώρα.

Ο Πάρης επέστρεψε στην Τροία χωρίς την Ελένη. Όταν οι Αχαιοί κατέφθασαν εκεί, ζήτησαν να επιστραφεί η γυναίκα του Μενέλαου, ώστε να μη χυθεί αίμα. Οι Τρώες είπαν ότι δεν την έχουν, οι Αχαιοί, με το δικίο τους, δε τους πίστεψαν κι έτσι άναψε ο πόλεμος που κράτησε δέκα χρόνια. Όταν τελικά έπεσε η Τροία, οι Αχαιοί διαπίστωσαν ότι στ' αλήθεια η Ωραία Ελένη δεν ήταν εκεί. Ο Μενέλαος πήγε στην Αίγυπτο και βρήκε να τον περιμένουν οι θησαυροί του και η γυναίκα του, απείραχτη αλλά κατά δέκα χρόνια μεγαλύτερη.

Ούτε αυτός φέρθηκε σωστά στον Πρωτέα. Επειδή φυσούσαν αντίθετοι άνεμοι και δεν γινόταν να γυρίσει στη Σπάρτη, θέλησε να κάνει ανθρωποθυσία. Και για να μη θυσιάσει δικούς του, απήγαγε δυο παιδάκια Αιγυπτίων και θυσίασε αυτά. Τον πήραν είδηση οι ντόπιοι και το είπαν του βασιλιά τους. Θυμωμένος ο Πρωτέας, έδιωξε τους Αχαιούς. Οι άνεμοι τους έριξαν στη Λιβύη. Μετά, μπόρεσαν και γύρισαν στη Σπάρτη.

Ο Ηρόδοτος προσπάθησε να εξηγήσει ότι όλα όσα του είπαν οι ιερείς στην Αίγυπτο, ήταν αληθινά. Και υποστήριξε ότι στίχοι της Ιλιάδας και της Οδύσσειας φανερώνουν πως τα ήξερε και ο Όμηρος αλλά απλά δεν του έβγαιναν στα έπη. Με ακλόνητο επιχειρήμα ότι οι Τρώες και ο Πρίαμος δεν ήταν τρελοί κι αν είχαν την Ελένη στην Τροία, θα την έδιναν πίσω να ξεμπερδεύουν με τους Αχαιούς.

Ο Πρωτέας του Ευριπίδη

Ο Ηρόδοτος (485 – 424 ή 421 π.Χ.) είχε πεθάνει όταν, το 412 π.Χ., ο Ευριπίδης παρουσίασε την τραγωδία του «Ελένη». Η πλοκή τοποθετείται στην Αίγυπτο, όχι στην Μέμφιδα αλλά στο νησάκι Φάρος. Κι ο Πρωτέας δεν είναι θεός της θάλασσας αλλά ο άξιος βασιλιάς που δέχτηκε να φιλοξενήσει την Ωραία Ελένη. Την οποία έφερε εκεί ο θεός Ερμής καθώς, με παρέμβαση της Ήρας, ο Πάρης πήρε μαζί του, φεύγοντας από την Σπάρτη, όχι την γυναίκα του Μενέλαου αλλά ένα ομοίωμά της από σύννεφο.

Στο βασίλειο του συνετού Πρωτέα, η Ελένη ζούσε χωρίς κανέναν να την ενοχλεί και περίμενε, τότε θα έρθει ο Μενέλαος να την πάρει. Πλην όμως, ο καλός βασιλιάς πέθανε. Στον θρόνο ήταν πια ο γιος του, Θεοκλύμενος, ο οποίος σκότωνε όποιον Έλληνα ξέπεφτε στα μέρη του και πολιορκούσε στενά την Ελένη, ζητώντας της να τον παντρευτεί. Εκείνη κατέφυγε στον τάφο του Πρωτέα, ζητώντας την βοήθειά του. Την κρίσιμη στιγμή, ξέπεσε στην περιοχή, ναυαγός ο Μενέλαος. Οι δυο σύζυγοι αναγνωρίστηκαν, ο Μενέλαος καταχάρηκε που η καλή του δεν είχε ακολουθήσει τον Πάρη στην Τροία κι ας αλληλοσκοτώθηκαν Τρώες κι Έλληνες τζάμπα κι άδικα αλλά το πρόβλημα παρέμενε: Ο Θεοκλύμενος σκότωνε τους Έλληνες κι ήθελε γυναίκα του την Ελένη.

Τη λύση βρήκε η Ελένη με την γυναικεία πονηριά της. Έβαλε ρούχα πένθους και πήγε να βρει

τον Θεοκλύμενο, μαζί με τον Μενέλαο. Του τον σύστησε σαν ξένο που την πληροφόρησε ότι ο άνδρας της (ο Μενέλαος) πέθανε. Δεχόταν να γίνει γυναίκα του αλλά του ζήτησε χάρη, να πενήσει τον νεκρό σύμφωνα με τα έθιμα των Ελλήνων: Να ανοιχτούν στην θάλασσα και να κάνουν σπονδές.

Ο Θεοκλύμενος δέχτηκε, ετοιμάστηκε ένα πλοίο, ανέβηκαν σ' αυτό Αιγύπτιοι ναυτικοί μαζί με τον Μενέλαο και τους άνδρες του, ξανοίχτηκαν στη Μεσόγειο, οι Έλληνες έριξαν στο νερό τους Αιγύπτιους και το ζευγάρι, ελεύθερο πια, επέστρεψε στην Σπάρτη.

(Ελεύθερος Τύπος, 5 - 10.5.2014) (τελευταία επεξεργασία 12.5.2014)